

Päike Anatoolia maastikel: Jaan Puhvel 75*

Ülo Valk

Eesti humanitaarteadlastele ei vaja Jaan Puhveli nimi tutvustamist. Kuid rahvusvahelise lugejaskonna seas on tema töö viljade maitsjaid kindlasti rohkem kui neid, kes oskavad tema nime Eestiga seostada. Sündinud siin 24. jaanuaril 1932. aastal, tuli temalgi kodustelt radadelt kaugemale rännata, sest suurriikide sõda laostas suure osa Euroopast ja hävitas Eesti iseisvuse. Jaan Puhvel õppis 1949–1952 aastail Montreals McGilli ülikoolis ja siirdus 1952. aastal Harvardisse, kus sai doktorikraadi. Seejärel naasis ta noore keeleteadlasena Euroopasse, täiendades end 1954–1955 Pariisis Georges Dumézili ja Uppsala ülikoolis Stig Wikanderi juures. 1958. aastal sai Jaan Puhvelist Los Angeleses asuva California ülikooli professor, kes aasta hiljem alustas võrdleva mütoloogia loengusarja. 1961. aastal asutati samas California ülikoolis Võrdleva Folkloristika ja Mütoloogia Keskus, mille publikatsioonide sarja esimeseks köiteks sai Jaan Puhveli toimetatud kuulus koguteos *Myth and Law among the Indo-Europeans* (1970). Eesti lugeja võib rõõmustada 1996. aastal ilmunud *Võrdleva mütoloogia* emakeelse versiooni üle, mis Eesti mõtteloo sarja kaheteistkümnenda teosena pakub usaldusväärset teadmist indoeuroopa müütidest. Nii ingliskeelne esmatrükk (1987) kui eestikeelne raamat paeluvad lugejat nii võrdleva filoloogia kui sõnakunsti meistriteostena.

Jaan Puhveli väljapaistvaid õpilasi on raske kokku lugeda, kuid tõstan nende seas esile mütoloogi ja antropoloogi Scott Littletoni ning tuntud folkloristi Donald Wardi, kes on kahjuks juba igaviku teedel. Puhveli võrdleva

---

*Esmatrükk ilmus ajakirjas Keel ja Kirjandus, 2007, nr 1, lk 74–75.

mütoloogia loengutest võlutud Ward kirjutas uurimuse indoeuroopa müto-
loogia taevastest kaksikutest, kus ta jõuab balti paralleelidega ka Eestile
üsna lähedale (*The Divine Twins: An Indo-European Myth in Germanic
Tradition*, 1968). See monograafia on ilmunud California ülikooli kõrgelt
hinnatud sarjas *Folklore Studies*, mille toimetuskolleegiumi töös osales ka
Jaan Puhvel. Sarja paljud köited jõudsid sügaval Brežnevi ajal Tartusse Va-
nemuse tänavale, kusjuures mitte KGB-majja, vaid imekombel sinna, ku-
hu nad olidki saadetud — Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi
rahvaluule osakonda, saades osaks erialaraamatukogust. See toimus ajal,
mil Eesti folkloristidel oli üsna piiratud ettekujutus oma kolleegide tööst
Ameerika Ühendriikides. Vähesed teavad, et hinnaliste saadetiste taga oli
Jaan Puhvel, kes tundis kollegiaalset muret eesti folkloristika kitsaste olude
pärast.

Jaan Puhveli artiklikogumik *Ulgvel ja umbes* (2001) koondab poole sa-
jandi vältel valminud esseid ja arvustusi keele, kirjanduse, müüdi ja aja-
loo teemadel, mis valgustavad nii maailma kui eesti kultuurilugu. Väärtus-
likku lugemist leiab siit iga filoloog, kuid eriti võiks teost soovitada üli-
õpilastele, et nad saaksid julgustust ja kinnitust, et filoloogia on põnev ja
probleemiderohke teadus, kus loevad teadmiste ulatus, loominguline vaim
ja mõtlemise sügavus, mis realiseerub täpses ja nõtkes sõnakasutuses. On
tähelepanuväärne, et Jaan Puhvel kaitseb järjekindlalt teaduslikel metodo-
loogiatel põhinevaid teadmisi, eristades neid “poolpoetilistest stiilikümb-
lustest”, “arhetüüpsetest arutlustest” ning “moehoovuste, teooriavoolude ja
politiseerumise nõiakatlas” keedetud sõnavahust. Ta hoiatab kergesti kii-
va kiskuvate ideoloogiate eest, mis mõnikord ilmutavad end ka teaduslikus
rüü. Nii on ta ikka tauninud rahvuslikust vimmast sündinud püüdlusi vas-
tandada ühelt poolt “sõjakaid” indoeurooplasi, kelle mõtlemine olla vilda-
kas keelest tulenevate binaarsete vastandite tõttu, ja teisalt “rahumeelseid”
soomeugrilasi oma “loomupärase” demokraatliku meelelaadiga. Muidugi
pole ka indoeuropeistika kaitstud poliitiliste ja ideoloogiliste kuritarvituste
eest, puudutagu see indoeurooplaste algkodu otsinguid, svastikamärgi ka-
sutust või pretendentide aarjalaste muistse salatarkuse pärandiõigusele. Kui
kaugel sellest on tekstidel põhinev võrdlev filoloogia, veendub igaüks, kes
süveneb Jaan Puhveli teaduslikku pärandisse, mis on koondatud raamatuis-
se *Analecta indoeuropaea* (1981) ja *Epilecta indoeuropaea* (2002). Näeme,
kuidas aja jooksul on süvenenud tema huvi Anatoolia keelte ja kultuuri vas-
tu, kuid see haarab ka naaberkeeli ja need omakorda oma keeleümbrust.
Võrdluste käigus selginevad ka mitmete eesti sõnade ja mõistete elulood —

tingudest sauna ja helmesteni ning taevasõelast regilaulude Salmeni. Keeleteadlase Jaan Puhveli põhiteos on siiski suurejooneline *Hetiidi keele etimoloogiline sõnaraamat*, mille ilmunud köited katavad suuremat osa hetiidi sõnavarast.

Kirjutades Jaan Puhvelist folkloristika eriala esindajana, on raske mööda minna professoriametiga kaasnevatest prototüüpidest. Kindlasti pole ta pajatustes hajameelne veidrik, vaid hämmastava mälu õpetlane, kelle filoloogilised teadmised aitavad teda ka argielus. Nii on tal õnnestunud suhelda Eestis elavate umbkeelsete venelastega, kõnetades neid aulikult kirikuslaavi keeles. Kui Vilniuses toimus *Võrdleva mütoloogia* leedukeelse tõlke presentatsioon, üllatas autor oma sealseid kolleege sellega, et haaras leedu keelt lennult, kuigi polnud seda õppinud. Abiks tuli indoeuroopa algkeele oskus. Kas ja kuivõrd Jaan Puhveli lühivisiit lõhkus leedu folklooris kinnistunud upsaka, harimatu ja matsliku eestlase stereotüüpi, on siiski teadmata. Tõenäoliselt mitte kuigivõrd, sest väärikas, erakordselt erudeeritud ja südamlilik mees võis mõjuda äärmusliku erandina, mis tänapäeva folklooris levinud arvamusi pigem kinnitas kui kummutas.

Lõpuks tulen indoeurooplaste muistset tarkust esindava *Rigveeda* juurde ja esitan ühe eksegeetilise kommentaari, kuigi selle filoloogiline vett-pidavus pole kõiges laitmatu. Ühes mõistatuslikus hümnis on sõnad: “Kõne on jagatud neljaks, mida teavad need braahmanid, kes on targad. Kolmveerand hoitakse salajas ega lasta seda käiku. Neljandikku kõnelevad inimesed” (I, 164, 45). Kuidas seda mõista? 14. sajandi filoloogi Sāyana arvates tähendab kolmveerand kolme veedat. Aga ehk on kolm neljandikku hoopis kadunud keeled, milles varjatud teadmisi vahendavad elavatele sellised õpetlased, kes neid keeli tunnevad? Sama hümn jätkub: “Teda kutsutakse Indraks, Mitraks, Varunaks ja Agniks, kuid tema jumalik, on lind Garutmat” (I, 164, 46ab). Hilisemas mütoloogias kannab jumal Višnut Garuda-lind, just nagu Kalevit kannab kotkas. Näib, et Garutmat on talle müütides eelnenud päikeselind, s.t päike, kes on ikka heldelt jaganud hüvesid valguse, külluse ja teadmistena. Värsis nimetatud veedade suurte jumalate hiilgus on nüüdseks kahvatunud, kuid akadeemiline vaimuvalgus kestab. Õnneks liugleb tänapäevalgi üle taeva seesama päikeselind, kes inspireeris muinasaarja poeete. Soovin, et Garutmati särav tiib varjaks ja valgustaks Jaan Puhveli jätkuvaid rännakuid nii kauges Anatooolias kui teistel maastikel. Loodan sedagi, et California pilvitu taeva alt jõuab ta peatselt taas Eestisse. On ju päikesevarjulgi omad võlud. Palju jõudu ja õnne!